
Kantelend Leven

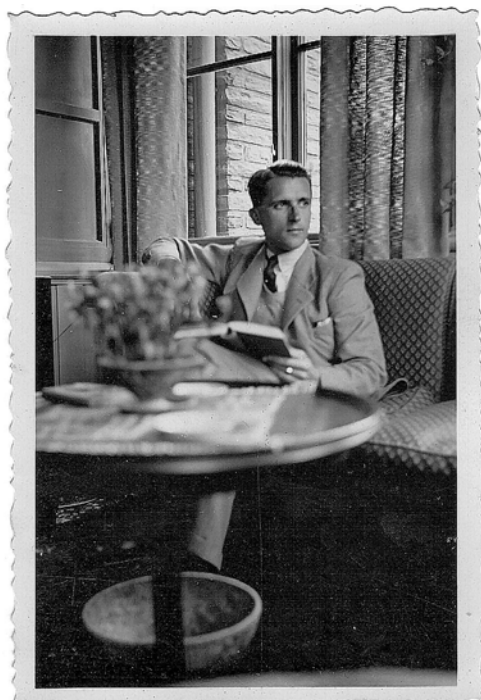
VERSLAG VAN DE AZIATISCHE EPISODE

1938 - 1946

BELEefd DOOR LIESKE DE JONGH

De laatste Kerstkaart van Jan uit Djeddah

Leonard den Ouden

Dood niet, maar beijvert u leven te bevorderen

Gautama Boeddha

Inhoud

Voorwoord		1
Hoofdstuk I	De Reis I	9
Hoofdstuk II	De Reis II	15
Hoofdstuk III	Bombay	31
Hoofdstuk IV	Naar Bandung	55
Hoofdstuk V	Bandung	59
Hoofdstuk VI	Naar Europa	97
Hoofdstuk VII	Terug naar Indië	103
Hoofdstuk VIII	Batavia	109
Hoofdstuk IX	Salatiga	113
Hoofdstuk X	Semarang	119
Hoofdstuk XI	Medan	131
Hoofdstuk XII	Brastagi I	137
Hoofdstuk XIII	Brastagi II	151
Hoofdstuk XIV	Brastagi III	159
Hoofdstuk XV	Brastagi IV	167
Hoofdstuk XVI	Brastagi V	173
Hoofdstuk XVII	Op transport	179
Hoofdstuk XVIII	Aek Pamienke I	185
Hoofdstuk XIX	Aek Pamienke II	191

Hoofdstuk XX	Aek Pamienke III	197
Hoofdstuk XXI	Medan 1945 I	205
Hoofdstuk XXII	Medan 1945 II	211
Hoofdstuk XXIII	Medan 1945 III	217
Hoofdstuk XXIV	Kota Agoen	223
Appendix I	Birma-Siam Spoorweg	229
Appendix II	De weg van Leonard / de Weg door de Hel	241
Nawoord		247

Voorwoord

Toen mijn moeder in 1938, na het horen van Hitlers toespraken in München, besloot om het oude continent te verlaten om zich te voegen bij haar verloofde, was dat een emotioneel besluit ingegeven door een voorgevoel van wat de donkere wolken boven Europa zouden brengen. Zij had er geen enkele notie van welk een gruwelijke tijd zij met haar twee kinderen en met zoveel andere vrouwen in Nederlands-Indië onder het schrikbewind van de Japanse keizer zou moeten doorbrengen.

Aanvankelijk was er na haar huwelijk een gelukkige tijd, eerst in India, later op Java. Kort na de overplaatsing van mijn vader naar Medan brak de oorlog uit in Azië, al waren er al sinistere voortekenen toen de Japanners delen van China bezetten. Maar de Nederlanders in de kolonie hadden een groot vertrouwen in het eigen leger, zeker de marine, die wel snel met de Japanse chaoten zou afrekenen. En dan waren daar ook nog de Engelsen die een sterke legermacht in Singapore hadden en de Nederlanders zeker te hulp zouden komen als de volgelingen van de Goddelijke Keizer het zouden wagen de archipel binnen te vallen. Groot optimisme dus, maar weinig realisme. Het uitgestrekte eilandenrijk was zeker niet effectief te verdedigen met een toch beperkte legermacht. Maar er waren dan inderdaad de Engelsen, die zo van hun eigen superioriteit overtuigd waren dat de officieren een feest gaven in het Raffles Hotel in Singapore, toen de Japanners over land kwamen, het hotel omsingelden en alle hoge dronken officieren gevangennamen. Er werd geen schot gelost.

Hoe goed mis het wel was werd duidelijk toen het flottielje van Schout bij Nacht Karel Doorman tot zinken werd gebracht en niets meer de landingen van de Japanners in de weg stond.

Terugkijkend kan men wel stellen dat onderschatting van de vijand en een eigen gevoel van superioriteit de belangrijkste oorzaken waren voor de ondergang van de Blanda's *in de gordel van smaragd*. Zoals altijd, is de verovering van een land één ding, maar wat te doen met de krijgsgevangenen en de koloniale bevolking?

In Europa werden veel krijgsgevangenen ingezet om het Derde Rijk verder op te bouwen en de oorlogsinspanningen van de Duitsers te versterken. Gruwelijke omstandigheden traden in en duizenden verloren het leven of raakten verminkt of getraumatiseerd voor het leven. Voor de Goddelijke keizer van Japan werden de krijgsgevangenen ingezet in nutteloze werkprojecten ter meerdere glorie van de oorlogs-inspanning.

Een bekend project was de beruchte Birma Spoorweg, waar ook mijn vader toen hij krijgsgevangen werd, naar toe gestuurd werd. We hebben jammer genoeg een karikaturaal beeld van deze dwangarbeid door de film *“Bridge on the River Kwai”*, waar de krijgsgevangenen fluitend hun arbeid verrichten om een Engels prestigeproject tot stand te brengen.

De film is een schoffering van allen die daar geleden hebben en gestorven zijn.

Duizenden vonden er de dood, als gevolg van chronische ondervoeding, gebrek aan medische hulp en sadistische dwangarbeid. Bij km paal 108 stierf mijn vader aan uitputting en ongeneesbare tropische ziekten. De bedoeling van de Japanse bezetter was om het uitroeingsproces van de blanken door uithongering en uitputting te bereiken. Er waren dan wel geen gaskamers maar het gebrek aan vitaminen, eiwit tekort, zeer slechte medische verzorging en slavenarbeid werkten ook goed.

Bovendien kostte het de bezetter maar heel weinig.

In het uitroeien is de militaire kliek die in Japan de leiding had heel goed geslaagd. In een dergelijke situatie zijn alle waarden gekanteld. De erecode, zo belangrijk voor de Japanners, had niets te maken met het Christelijk gevoel van naastenliefde.

Het credo: *Hebt Uw vijanden lief*, was onmogelijk voor de Samoerai. Dit werd gezien als zwakheid, onnozelheid en diende niet tot het tot stand brengen van Asia Raya, het grote Aziatische rijk, onder leiding van Japan. Juist de erecode van de Samoerai die onderdeel is van de Japanse leefwijze is gebleven, betekent dat gezichtsverlies het ergste is dat iemand kan overkomen. Ongelijk toegeven is erger dan Hara Kiri.

Deze sterke nationale karaktertrek heeft de opeenvolgende regeringen van Japan er over de jaren van weerhouden om excuses aan te bieden voor het aangerichte leed.

Persoonlijk denk ik dat dit ook zinloos is, want het ligt niet in de Japanse Samoerai cultuur zoiets te doen. Toen ik mij dat realiseerde besloot ik dat haat en wrokgevoelens geen enkel doel hebben.

Het is zoals het is en daarom zouden wij als overlevenden er goed aan doen onze vroegere vijanden voor onszelf te vergeven want als wij dat kunnen, is de weg tot verzoening open en wordt vrede ons gezamenlijk doel. Maar hoe kunnen we hen vergeven, als er geen schuldbesef leeft, als de jongere generatie de eigen geschiedenis weerhouden wordt en daardoor niets kan begrijpen van wat er gespeeld heeft?

In het woord vergeven zit geven.

Wat geven we dan aan de Japanse natie? En aan wie geven we?

Voor de oude generatie die in de Samoerai cultuur van die tijd hun gruwelen verricht heeft, is het boek van de oorlog gesloten. Over enkele jaren zullen ook de laatste kampbeulen ingaan in hun gewelddadige hemelwereld.

De natuurlijke loop der dingen vereist dus van hun kant zwijgen en onbegrip, dan gaan de verwijten vanzelf voorbij. Ze sterven uit.

Dat mag dan zo zijn maar de geschiedenis blijft staan en door er niet over te spreken verdwijnt die duistere tijd niet.

De oudere generatie kunnen we dus niet vergeven, ook al zouden we dat willen. Het boek van de geschiedenis moet door henzelf geopend worden om een erkenning uit te spreken van het falen van de natie.

De moderne Japanner, geboren na de oorlog, de doorgaans onwetende, die dienen wij onze vriendschap aan te bieden en te luisteren naar de verhalen over hun ouders, ooms en tantes die ook leed te dragen hadden. Door het geven van aandacht hoeven we de geschiedenis niet te vergeten en daarom moeten we vooral doorgaan met herdenken. Eigenlijk moeten we leren om samen met de nieuwe generatie van Japanners te herdenken, dat is de weg van verzoening.

Men kan zich afvragen wat dan is de oorzaak dat deze grote wereldbrand die in Europa en Azië ontbrandde? Het antwoord ligt op verschillende niveaus en één daarvan is dat onze samenleving grondig moest veranderen. De westelijke beschaving was vastgelopen in burgerlijke gezapigheid en naïviteit, wat ertoe leidde dat ondanks de oorlogsdreiging, onze premier ons allen opriep om rustig te gaan slapen en ons geen zorgen te maken. Chaimberlain had immers een papiertje teruggebracht met een belofte van Hitler erop! En een soort struisvogel bewustzijn leidde ertoe dat de beweging van het gebroken geweepte veel bijval vond, ook in de politiek. *Wij zullen strikt neutraal blijven en geen aanstoot geven.* En bovendien Hitler had de vrede zwart op wit beloofd....We hebben ervaren wat de belofte van een despoot waard is. Een gruwelijke oorlog barste los en de wereld stond in brand. Behalve Zwitserland dan, dat nergens aan mee doet. Door het laten vallen van de twee atoombommen op Japan, werd de oorlog in Azië beëindigt, en dit heeft aan vele tienduizenden burgers (niet militairen) het leven gekost of moeten daar levenslang de gevolgen voor dragen.

Wat was er gebeurd als President Truman de schuld van deze onmenselijke daad, niet op zich had genomen?

Het Japanse oppercommando had bevel gegeven dat als de Amerikanen zouden landen op de kust van Japan, alle geïnterneerden geëxecuteerd moesten worden. En in de kampen werden de geulen reeds gegraven waar de lijken dan ingegooid moesten worden.

De geïnterneerden stonden zo wie zo al met één been in het graf.

Zij konden het niet langer volhouden. Dit laatste is weliswaar nooit een overweging geweest bij de geallieerden maar het is wel het gevolg dat door de “bom” vele levens werden gered.

Dus is het gruwelijke wapen van de atoombom voor velen, ook voor mijzelf, de redding geweest....

En dat is een bizarre gedachte. Je kan hier wel zeggen dat in de periode 1933 tot 1945 de afgrond is opengegaan en het Beest uit de Apocalyps in de ziel van velen is gevaren. Het heeft er alles van dat dit Beest nog steeds onder ons rondwaart en verleidt tot het kwaad.

Hoe hebben dan zoveel dappere vrouwen in de kampen kunnen overleven? Aan de ene kant was er een intelligente overlevingsstrategie, men bleek in staat te zijn het onmogelijke tot stand te brengen. En dan was er de hoop. Aanvankelijk dacht men dat de oorlog in een paar weken afgelopen zou zijn, desnoods een paar maanden.

Dan was er de bij velen bestaande band met het koningshuis, waarbij Koningin Wilhelmina een lichtend voorbeeld was voor de te hervinden vrijheid. Maar in het geval van mijn moeder, waren het toch vooral de kinderen. Er waren vrouwen die in wanhoop niet meer vochten en wegwijnden of gek werden. Sommigen pleegden zelfmoord en velen bezweken door uithongering en ziekten. Mijn moeder putte kracht uit de hoop dat mijn vader weer terug zou komen en ook uit de verzorging van haar twee kinderen die zo volledig van haar afhankelijk waren.

Zij gaven haar de kracht alle beproevingen te doorstaan.

In het boek lezen we hoe het leven was in Nederlands-Indië voor de koloniale Hollanders. Behalve het huishouden in de gaten te houden

hoefden de echtgenotes weinig te doen. De was werd gedaan, het eten gekookt, de boodschappen werden ook gedaan en het huis werd schoongemaakt door inlandse werkkrachten. Eigenlijk hoefden ze het kopje thee dat ze dronken vaak niet eens te zetten.

Zo was het.

Men was behoorlijk in de watten gelegd. Natuurlijk moesten de echtgenotes wel werken, want geld moest wel binnenkomen, maar men leefde toch een zorgeloos bestaan, overtuigd van de verheven missie om de inlandse bevolking beschaving (onze) bij te brengen. Hoe anders werd dat tijdens de internering.

Alle waarden waar men zo blij mee was en in geloofde, schoven van het bestaan af *en het leven kantelde* en wie de persoonlijke kracht niet kon vinden aan de grondwaarden van het leven vast te houden, gleed de diepte in. Ook na de oorlog is er voor velen een moeilijke herstelperiode geweest. Nederland had zelf heel wat meegemaakt en zat niet te wachten op de zielenpieten uit de verloren kolonie. De ontvangst was dan ook kil, net zo kil als toen we uiteindelijk in de nazomer van 1946 in Rotterdam aankwamen. Maar mijn moeder had een zeer positieve instelling gekregen om tegenslagen het hoofd te bieden en zij ontwikkelde daarbij een hartelijkheid en betrokkenheid op anderen die je niet voor mogelijk zou houden voor iemand die zoveel had meegemaakt. Zij behaalde een onderwijsakte en gaf les aan jonge kinderen en later werd zij kleuterleidster en verhuisde met haar tweede echtgenoot naar Aken waar zij de leiding kreeg over een kleuterschool voor softenonkinderen. Hierin was ze een groot succes en werd op handen gedragen door de ouders en het diocees.

Haar leven werd op brutale wijze gekanteld maar zelf heeft ze de kracht gevonden een nieuw en zinvol bestaan op te bouwen waarin ze van betekenis was voor anderen. Zelf heeft ze nooit over de oorlogsjaren willen praten. Als kinderen wisten we er maar heel weinig van, tot het moment dat ze dit boek schreef als een persoonlijk verslag voor hen die haar dierbaar zijn. In tegenstelling

tot andere verslagen over de interneringsperiode, heeft mijn moeder niet al te veel aandacht besteed aan de gruwelijke behandeling door de Japanners. Het was alsof zij het kwaad niet wilde oproepen door erover tot in detail te schrijven. Toch is het verslag duidelijk genoeg om te begrijpen hoe mensonterend de krijgers van de goddelijke keizer hun gevangenen behandelden. Maar omdat we moeten trachten te vergeven maar niet vergeten, is het m.i. belangrijk dat een ooggetuigenis als dit, grotere bekendheid krijgt, niet alleen om recht te doen aan mijn lieve moeder, maar ook aan al die dappere vrouwen die het kwaad hebben weerstaan en hun leven weer hebben opgepakt.

Dit getuigenis zou echter niet compleet zijn zonder aandacht te geven aan Jan, de echtgenoot, die in de vooroorlogse fase een rol speelt. Van de interneringstijd in de kampen langs de Birma spoorweg weten we maar weinig. Maar in 1994 reisde mijn zuster met haar echtgenoot zowel naar Brastagi als naar de militaire begraafplaats in Thanbyuzayat in Birma. Ik heb van deze reis een paar foto's in het boek opgenomen zodat de lezer een beetje een idee kan krijgen van de uitbundige natuur waarin zich de drama's hebben afgespeeld. In Appendix I besteed ik aandacht aan de laatste jaren van het leven van Jan.

Over Jans' broer Leo is heel weinig meer bekend nadat onze ouders naar Medan verhuisden. Hij werd met veel andere Nederlandse burgers op transport gesteld naar Japan.

In Appendix II besteed ik uitgebreid aandacht aan Leo aan de hand van wat ik in de archieven heb kunnen vinden.

Een nawoord, waarin ik de toekomst voor Japan bespreek- en eigenlijk voor ons allemaal, besluit het boek.

Moge de lezer het zowel interessant en als een persoonlijk getuigenis ervaren en het met plezier lezen

Getekend door Phil 1946; een huis met rook , het huis staat op palen.
Er is ook zand onder, maar dat kan je niet zien.

HOOFDSTUK I

DE REIS I

Alleen de wereld in

Het was heel stil op de kade van Marseille tot er even over zeven een auto stopte.

“Voilà votre bateau, mademoiselle” zei de jonge man tegen het meisje, dat hij hielp uitstappen.

Lieske keek op naar het verblindend witte schip. “City of Venice” las ze op de boeg.

Ja dit was haar boot. De jonge man zette de bagage op de grond en stak zijn hand uit. “Je vous souhaite bonne voyage”, zei hij.

Ze bedankte hem en keek naar haar koffers. Alle vijf, dacht ze.

Dan ga ik maar. Ze stapte op de gangplank en voelde zijn ogen in haar rug, maar ze keek niet om.

“Good morning Madam” klonk het toen ze aan boord stapte. “Your ticket please, your name please.”

Overschakelen op Engels schoot het door haar heen.

Gelukkig, ze stond op de lijst die de officier in zijn hand had. “Thats your luggage?” vroeg hij toen.

Wat een stomme vraag dacht ze, hij heeft me toch uit de auto zien stappen. “U kunt twee koffers meenemen naar Uw hut, de rest moet in het ruim, zegt U maar welke.”

Ze moest even bij zichzelf overleggen. Intussen kregen twee zeebonken order haar bagage aan boord te brengen. Ze wees haar hutkoffers aan en werd door een stewardess naar haar hut gebracht. Hier werd ze voorgesteld aan haar medebewoonster, die bleek uit Zuid-Afrika te komen en wat Hollands te verstaan.

Ze kon nog ontbijten, zei de stewardess en bracht haar naar de lege eetzaal.

Ze kon overal gaan zitten voor ontbijt en lunch, maar voor het diner zou ze een vaste plaats krijgen.

Geruisloos kwam er een brits-Indische bediende aan met een halve grapefruit.

Naar zijn vaderland was Lieske nu op weg. Gisteren om deze tijd was ze nog thuis in den Haag!

Er werd haar een menu voorgelegd.

Ik zal maar wat aanwijzen dacht ze, ik weet toch niet wat het is. Eerst kreeg ze een diep bord.

Na lang wachten kwam er een soort cornflakes en na een eeuw ook nog wat suiker.

Zou ze nog melk krijgen?

Uiteindelijk begon ze maar droog te kauwen, maar toen ze bijna door haar portie heen was kwam toch nog de melk!

Mijn eerste flater, wist ze.

Van de eetzaal liep Lieske naar het dek.

Wat fijn dat het schip enkel toeristenklasse had, nu kon je overal komen. Leuk dat gezicht op Marseille.

Ze haalde haar boek uit de hut, pakte een ligstoel en las.

Opeens liep iedereen naar de reling, de trossen werden losgegooid en er was direct wat donker water tussen de kade en het schip. Even voelde ze zich heel eenzaam.

Dag Europa, het ga je goed!

Van de hele familie was zij de enige die de bui zag aankomen.

Of nee, dat zagen de anderen natuurlijk ook wel, maar ze konden niet geloven dat ze er zelf bij betrokken zouden worden.

Een week geleden was die crisis met Engeland geweest, over Polen, die Chaimberlain had gesust, maar de rede die Hitler in München had gehouden met die gezwollen taal en dat “Sieg Heil” gebrul was op de radio thuis bij oom en tante als demonisch overgekomen.

Ik wil hier niets mee te maken hebben had Lieske beseft.

Ik ga naar Jan in Bombay!

Na het ontbijt de volgende morgen was ze de stad ingegaan naar een reisbureau, maar alles bleek volgeboekt tot Maart en nu was het September.

Maar bij Lisonne hadden ze gezegd:

“Ja we zouden een bed voor U hebben, maar die boot is al onderweg. Die komt a.s. woensdag in Marseille. U zou dan dinsdag uit den Haag moeten vertrekken en bij onze agent in Marseille woensdagmorgen vroeg uw ticket kunnen halen.

“Dat kunnen we voor U regelen”.

Ze had bedenktijd gevraagd tot twee uur.

Aan de lunch kwam Lieske met het voorstel.

Grootma zei: “Je zou toch naar die kookcursus?”

Tante zei: “Je hebt nog helemaal geen uitzet”.

Oom zei: “Je moet gevaccineerd worden en is je paspoort nog geldig?”

Maar na enige tijd zagen zij wel in dat als Lieske nu niet ging er misschien voorlopig niets van zou komen en dan zat de familie al die tijd met haar opgescheept.

Grootma kon worden overgehaald de reis te betalen (f 400, --)

Tante belde haar jurkenwinkeltje in Arnhem dat ze morgenochtend wat kwamen uitzoeken, geschikt voor de tropen.

Oom stond erop een hutkoffer en een handkoffer te kopen en zelf belde hij de huisarts voor de eerste injectie die avond.

Van die eerste prik had ze niet veel gemerkt. De andere twee had ze bij zich.

Toen had ze haar reispapieren gehaald en Jan een telegram gezonden.

Fijn dat je komt, had hij terug geseind.

Wat had iedereen haar toch geholpen en wat was het druk geweest. Geen tijd om over afscheid na te denken.

Die vrijdagmorgen waren de drie generaties gezamenlijk naar Arnhem gereisd en hadden daar alles uitgezocht.

De trouwjapon, kort met kleine mouwen en de mooi vallende hals in roomwitte peau d’ange met de mouwloze mantel stond haar heel goed en ze had twee avondjurken gekregen, een in witte crêpe met een gedrapeerd lijfje en een in wit met goud met een losse sleep.

En alsof dat nog niet genoeg was, had tante nog twee linnen jurkjes voor overdag gekocht, want linnen is zo heerlijk dragen in de hitte, zei ze.

Lieske had een maat 38 en er hoefde niet veel aan veranderd te worden, maar de trouwjapon en de avondjaponnen vielen toch niet onberispelijk. Die werden dan zondagavond thuisbezorgd.

Die zondag had ze afscheid genomen.

Eerst naar Utrecht naar tante Cato, de astmatische vriendin van Grootmama, waar ze een zilveren jamlepelkje kreeg.

Toen naar oom Johan en tante Bets en kleine Oma, waar ze lunchte.

Terug naar Utrecht, naar haar vriendin, die verpleegster was in het academisch ziekenhuis.

's Avonds thuis, de japonnen showen en naar bed.

Ja, het was maar goed dat het druk geweest was en nu kon ze uitblazen. Ze bracht haar boek weg en ging lunchen.

Ze zat met haar rug naar de eetzaal en aan haar tafel werd niet gesproken. Gisteren in de trein was het net zo gezellig, dacht ze.

Drie oudeheren aan mijn tafeltje, die me niet zagen. Vandaag tussen die stokvissen van Engelsen, die me ook niet aankijken.

Denken ze dat ik doofstom ben?

Als ik die drie weken moet zwijgen tot ik in Bombay kom, dan word ik wel goed gek.

's Middags toen ze weer met haar boek in een ligstoel zat, werd er thee rondgediend.

Ze herkende de rare cakejes in afgrijpselijke kleuren, waarvoor Oom en Tante haar gewaarschuwd hadden.

Toch maar eentje proberen, dacht ze.

Maar het viel inderdaad tegen.

Nee, de taartjes van Krul, waren heel wat beter.

Ik zal eens naar de kapper gaan, dacht ze.

Mijn haar is zo verwaaid.

Ze moest lang zoeken, maar vond hem en hij had tijd.

Ook een Indiër, maar ze was niet beter af, want ze verstond hem niet.

En hij begreep ook niet hoe ze haar haar wilde hebben, met krullen op haar hoofd en niet aan haar hoofd.

Lieske bepeinsde wat ze zou aantrekken voor het diner.

Altijd iets langs, hadden Oom en Tante gezegd.

Was ik maar eens in Engeland geweest, dan zou ik me hier misschien beter thuis voelen. Maar Grootmoeders reizen gingen altijd naar Franstalige gebieden, daar had ze nu niets aan.

De witte satijnen onderjurk met de bruine tule boven jurk, dacht ze, dat is minder gekleed dan enkel wit.

Er werd haar een plaats aangewezen en weer werd er zwijgend gegeten.

Mijn hemel, hoe kom ik de avond door?

Nu, ze zou maar een relaas van haar avonturen naar huis schrijven, dat kon dan in Port Said op de bus.

Het schip gleed door de zee als een mes door de boter.

Ze zocht een schrijftafeltje en begon:

21. 9. 38

S.S. City of Venice

Lieve allemaal,

Laat ik eens beginnen met iedereen hartelijk te bedanken, want de tijd vóór mijn reis is me een feest geweest.

Het afscheid was te snel om te beseffen en ik zat tot Roosendaal alleen in mijn coupé.

In Brussel liep het vol en we hadden er een half uur vertraging omdat de locomotief onklaar was geraakt.

We kwamen dus ook een half uur te laat in Parijs aan.

In het Gare du Nord, hing ik uit het raam om mijn grote bagage in het oog te houden en jawel, die werd doodleuk uitgeladen.

Ik sprong er met mijn coupé koffers ook uit en stond nog maar net met mijn bagage op het perron of de trein vertrok.

Dus op naar de douane.

De juf daar was sterk geïnteresseerd in mijn kookboek en mijn mayonaise klopper.

Ik nam een taxi naar het Gare de Lyon (dertig francs) en moest daar de bagage opnieuw laten inschrijven.

De rest gaf ik in depot, want ik wilde een beetje gaan wandelen, om wat beweging te hebben. Ik at in een wat obscuur tentje een sandwich en dronk koffie en ging toen terug naar het station.

In de slaapwagen vroeg ik om alleen gelaten te worden en nam het bovenbed.

Ik gaf de conducteur een fooi en ging opzoek naar mijn grote bagage. Die zat er niet in, maar het bleek dat er twee treinen van hetzelfde nummer waren, die vijf minuten na elkaar zouden vertrekken. Maar ik vertrok in het besef dat ik er ook verder niets aan kon doen. Ga nooit bij je koffers weg, had oom mij geleerd, maar dit was force majeure. Toen ik in Marseille aankwam was mijn bagage toch gearriveerd. Ik werd in een P.L.M. bus gestopt en reed naar de agent van Lisonne. Daar kreeg ik mijn ticket. In een auto van de zaak werd ik naar het schip gereden en hier zit ik nu. Niemand heeft nog een woord tegen mij gezegd.

Lieske had dit juist neergeschreven toen er een zeer blonde jongeman op haar afkwam en vroeg of ze danste. Ze keek verrast op “Oh yes” zei ze en stond op. De brief ging in haar handtas en de jongeman stelde zich voor als Richard Holland.

“Aan dek werd ze omringd door een heel stel jongelui, die allemaal vragen op haar afvuurden.

“Are you French? What is your name?

Where are you coming from, where are you going to?

Are you traveling alone, why are you traveling to Bombay?”

In haar beste Engels vertelde dat ze Hollandse was, Lieske de Jongh heette en alleen reisde. In Bombay ging ze trouwen met een Hollander. Ze werd aan de hele kring voorgesteld en danste met iedereen. Om halfelf was de muziek afgelopen en ze liepen met het hele stel het dek op en neer. De avond was heerlijk zacht en de sterren glansden boven haar hoofd en er viel veel te lachen.

Om halftwaalf was er soep in de eetzaal. De jonge Richard bracht haar tot aan haar hut en wenste haar goede nacht.

Het was bij twaalf en ze durfde maar een klein lichtje te maken, want haar slapie lag al ter kooi. Nee, die was boven de jaren om te dansen, maar Lieske was wel van plan om zich te vermaken aan boord. Haar doofstomentijd was afgelopen en ze zou in drie weken een hele vaardigheid in Engels kunnen opdoen.

Zo sloiep ze in.

HOOFDSTUK II

DE REIS – II

Een andere wereld

Ze stak juist een bonbon in haar mond toen de deur openging en de stewardess binnen kwam met twee glazen sinaasappelsap.

“Wilt U er ook een?” Vroeg ze en hield haar de doos voor.

Zes uur 's morgens is eigenlijk geen tijd voor bonbons, maar de stewardess nam er toch een. Om zeven uur klom ze uit haar kooi en bestelde een bad. Dat zag er wonderlijk uit voor Lieske's Hollandse begrip. Warm water in het bad en een plank erover met een teil erop, ook warm en een litermaatje ernaast. Ze stapte erin en merkte dat de zeep niet schuimde. Met het litermaatje spoelde ze zich af.

Aan haar hutgenoot vroeg ze hoe dat zat met het bad en die zei:

“In het bad zit zout water en in de teil zoet. Zout water schuimt niet. Dus als je schuim wilt, moet je het water in de teil gebruiken.”

Wat een primitieve toestand dacht ze. Samengingen ze ontbijten. Ze herkende nu verschillende gezichten en knikte eens in de richting van de andere tafeltjes. Grapefruit, ham and eggs en bruine bollen met marmelade of honing. Dat was wel even anders dan het ontbijt van gisteren!

Thee verkopers in Port Saïd

Toen ze aan dek ging, bleek de zee wat ruwer en daar kwam Richard weer op haar af. “Would you like to see the dogs?”

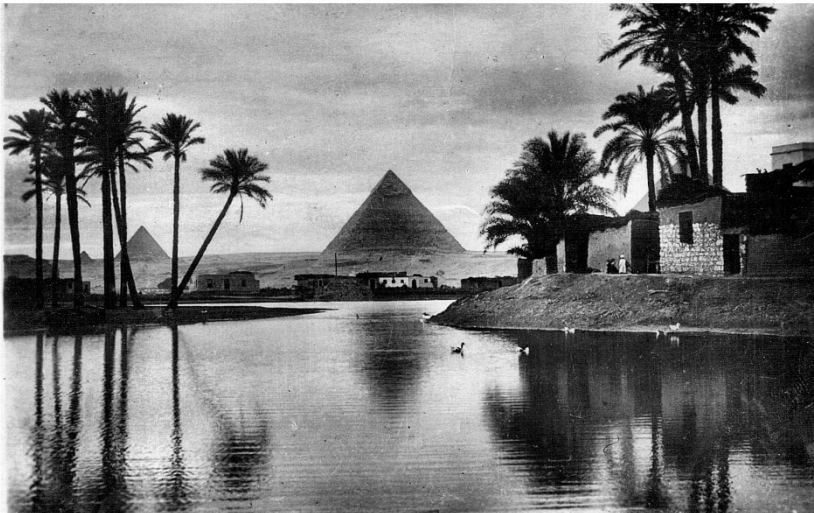
Er waren wat hondenhokken op het achterschip en daar zaten de viervoeters. Eigenlijk een beetje zielig, maar je mag ze natuurlijk niet in de hut hebben. Gejank en geblaf alom.

Ze had er al gauw genoeg van. Toen werd ze weer meegetroond naar de groep jongelui aan dek. Zes jonge meisjes en ik, dacht ze en minstens twintig jongelieden.

“Wij zijn allemaal 21 jaar en opgeleid voor officier en gaan in Brits Indië dienen. Er is een troepenschip onderweg, dat komt gelijk met ons in Port Said, maar er was geen plaats voor ons en dus zitten we hier. Boffen we even?”

“We begrijpen niet dat zo’n jong meisje zonder haar moeder reist” zei een van de meisjes.

“Mijn moeder is al jaren dood en zo jong ben ik ook niet, ik ben al 25 en verloofd.”

Egypte, het land van de Pyramiden

“And your father?”

“Mijn vader is majoor in het Hollandse leger en kan niet weg.”

Ik kan toch niet zeggen dat hij met een vriendin een reis door Duitsland maakt, daar zouden die Engelsen niets van begrijpen.

Toen werd er soep rondgediend en daarna zocht ze de dokter op om over haar injecties te praten.

Morgen de eerste en over een week de tweede, werd afgesproken.

's Middags zagen ze de kust van Italie en Sicilië.

Je kon uren naar de golven kijken, vooral nu het zo woelig was.

En de patrijspoort van de hut moest dicht blijven, maar ze voelde zich prima, had nergens last van.

Je eerste reis helemaal alleen, je eerste zeereis ook.

Het was heerlijk varen op dit gezellige schip met zoveel jongelui om haar heen.

Goed ze waren dan allemaal jonger, maar ze voelde zich gisteren pasgeboren. Weg van het zorgelijke Holland en nog niet in het onbekende Brits-Indië, waar Jan het enige vertrouwde zou zijn.

Dit was een vakantie zoals ze nooit meer zou beleven.

De jonge Richard beschouwde haar wel als zijn bezit, maar ze vond hem ook reuze sympathiek.

Had hij niet gezegd: “You are engaged, we won't touch you.”

Ik heb toch maar geboft, dacht ze.

Ja, je moest je leven in eigen hand nemen en niet lijdelijk toezien als het de verkeerde kant uitging.

Doe er wat aan, had ze gedacht en daarom zweefde ze nu boven het water en had de tijd van haar leven.

's Avonds had Richard een plaatsje voor haar aan zijn tafel georganiseerd en zo bleef het voor de rest van de reis.

De volgende dag, na de injectie, voelde ze zich al gauw beroerd worden.

Ze had weinig trek in de lunch.

Ha, Ha, sla dat was wel een idee.

Wat gek dat de sla niet aangemaakt is, dacht ze.

Nou ik kan er ook zelf wel olie en azijn op doen.

Maar de olie bleek geen olie, maar iets ondefinieerbaars viezigs te zijn. Dan maar mayonaise.

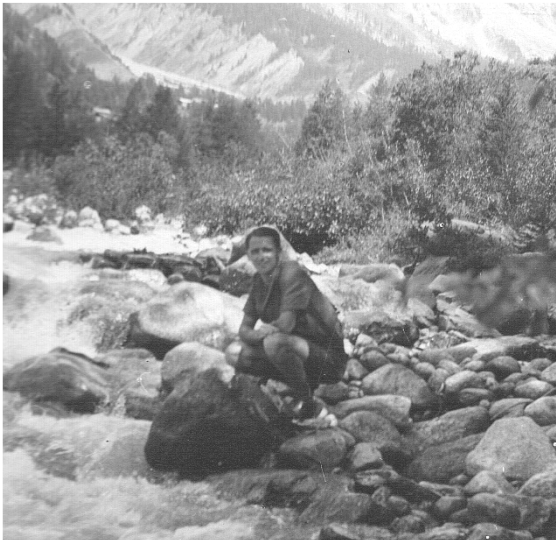
En verder beschuitjes met kaas, nee niets warms, ze voelde zich koortsig.

Loom lag ze daarna in haar dekstoel, maar 's avonds danste ze weer.

De volgende morgen was ze weer fit.

In de verte zagen ze rotsen: Kreta. Het zei haar niet veel.

En nu heb ik zin me mooi re maken, dacht ze, bij het verkleeden.
Ze trok de witte avondjapon aan met de wijde rok, die door het touw
in de zoom, zo leuk rond viel.
Hij was wel lang, trapte ze er niet op? En erg wit.
Wat kon ze erbij doen?
Ze had een paars georgette sjaaltje en een veren corsage in dezelfde
kleur. Sjaaltje om de schouders?
Nee dat stond tuttig.
Op haar hoofd?
Maar hoe?
Ze probeerde een tijdje.
Ja, met een punt op haar voorhoofd en dan loshangend over haar
haar, dat toch niet meer zo geweldig zat en de corsage aan het smalle
schouderbandje, want de strakke lijn van het lijfje, moest goed
uitkomen.

Jan met vakantie in Turijn

“You have no right to
be so beautiful,
Lieska, if you are
going to be married.”

“You are looking like
Mary, Queen of Scots,
Lieska!”

Ze genoot intens van
de bewondering. Ze
vertikte het om in de
massa op te gaan.

“Ga je morgen mee het
troepenschip bezoeken
en Port Said in?”

We leggen om 5 uur
aan, dus het is wel een vroegertje. En dan gaan we in Port Said
ontbijten.”

Ze vond het prachtig, het was nu Zondag en er werd 's Zondags niet
gedanst dus kon ze er vroeg inliggen. Toen ze de volgende morgen
om vijf uur aan dek kwam, hingen er al een heel stel over de reling te

kijken naar de stad en de zonsopgang. Maar het werd zes uur voor ze aan wal konden. Eerst een telegram naar huis en naar Jan, dacht ze. Met behulp van Richard en de anderen vond ze het postkantoor en daarna ging het naar het troepenschip.

De jongelui hadden nu allemaal witte pakken aan, ze vond het enig staan.

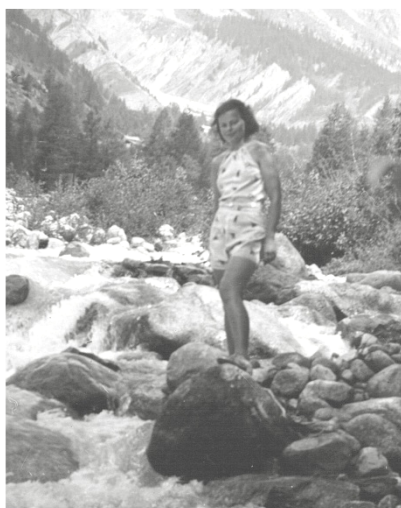
Aan boord werd ze behoorlijk aangehaapt en ze realiseerde zich opeens dat ze het enige meisje was, de andere meisjes waren met hun ouders naar Port Said.

Ik wou maar dat ze opschoten, maar die jongelui hadden geen haast. Er werd over de politiek gepraat maar ze luisterde niet.

Eindelijk vertrokken ze en liepen de stad in. Het was toen al heel warm. En wat een vieze boel en wat een armoede!

In haar brief naar huis schreef ze:

Port Said is werkelijk erg.

Lieske met vakantie in Turijn

Hier en daar stond een politieagent op een kruispunt.

Maar daar er zo vroeg nog geen verkeer was, zagen we een politieagent staan praten.

Midden in zijn gesprek kwam er een vogel voorbij en de agent draaide zich om, sprong in de lucht en miste de vogel.

Het blijkt in Port Said een bron van inkomsten te zijn om vogels te vangen.

De mensen die er hun beroep van maken hebben een net dat ze in de lucht gooien als er een vogel voorbijvliegt en soms vangen ze

wat. In de achterbuurten droegen de mensen iets dat in een vorig leven pyjama's moesten zijn geweest.

Men vertelde mij dat de intelligente inboorling zijn hemd in zijn broek draagt, terwijl de onintelligente het maar laat hangen.

Allerlei dieren liepen ook gewoon over straat.

We zagen een onbeschrijfelijke vieze geit, die bij gebrek aan voedsel het stof van de straat at.

Ik vraag me af wat voor melk het arme beest geeft. Niemand bekommerde zich om de dieren en ze schenen gemeen goed te zijn.

Behalve een heel dikke negerjuffrouw die er een big op na hield, die telkens door de deur naar buiten wou en waar ze dan krijsend achteraan ging. Om halfacht zaten we allemaal bij Simon Artz te ontbijten op een groot balkon boven de straat.

Je kon er alles krijgen en niet duurder dan thuis.

Ik kocht een Donkerblauw badpak en een witte corsage.

Toen we terug aan boord kwamen hoorden we dat het troepenschip order had gekregen om te draaien, vanwege de oorlogsdreiging.

Dat gaf grote opwindning onder de Engelsen, voor zover die zich kunnen opwinden. Onze officieren holden in die hitte naar het schip, omdat ze dachten dat ze nu wel mee terug moesten

Maar daar was geen order voor gegeven. Ze kwamen terug gerend op het nippertje en waren reuze opgelucht dat ze door konden gaan!

Toen voeren we door het Suezkanaal, wat een allemachtig taai stuk is. Precies de Koninginnegracht in den Haag, maar dan aan een kant een spoorlijn en aan de overzij woestijn. Toen ik 's middags geslapen had, zag ik aan de overkant, door de patrijspoort een man op een kameel met een kameel erachter. Dan weet je dat je naar onbekende streken onderweg bent! 's Avonds om elf uur waren we in Suez, maar we kwamen niet aan wal. De eerste twee dagen viel de Rode Zee nogal mee, de derde dag was het 36 graden in de schaduw en ik was er ziek van, moest telkens overgeven en ging naar bed.

Twee dagen later was ik weer wat opgeknapt, maar toen kreeg ik mijn laatste injectie en was daar nog beroerder van.

Zo doende miste ik het gekostumeerde feest....

Iedere dag was warmer dan de vorige en Lieske vond dat ze bofte aan de koele kant van het schip te slapen.

Ze speelde nu geen dek tennis meer maar plofte na het ontbijt direct in een ligstoel. Elke dag maar weer die groenblauwe zee, het nieuwtje was eraf. Maar je had tijd om na te denken.

Wat had haar toch bezielde om naar Jan in Djedda te telegraferen, nadat ze vorig jaar toch gezegd had dat ze hem niet ontmoeten wou,

toen hij met verlof kwam. Ik werd gedreven naar de telefoon die middag. Ik kon niet denken, het was sterker dan ik.

Het was net of ik niet zelf dat telegram naar Djedda opgaf.

Die vreselijke reportage die ze in een Duits tijdschrift gezien had, van dat jong meisje met een groot bord op haar rug dat door München gejaagd werd: *“Ich habe mich von einem Juden schänden lassen”*, stond er op.

Augustus 1938 in de Bergen bij Turijn

En die beestachtige Nazi's daarachter die haar sloegen en bespuugden en traptten en haar na drie uur, toen ze uitgeput neerviel stenigden. Dat beeld zou ze nooit meer vergeten. Ik ben dat meisje als ik hier blijf, had ze gedacht. Als de Nazi's naar Holland komen, zullen ze uitvinden dat ik aan huis kwam bij Prof Rosenberg, bij Bini, een joodse jongen en zijn familie die ik in Amsterdam kende.

En toen was langzaam de overtuiging gaan groeien, dat ze uit Europa weg

wilde. En ze was met Grootmoeder naar Italië gereisd en hadden Jan in Courmayeur ontmoet, een bergnest tegen de verkeerde kant van de Mont Blanc, waar Jan niet het risico liep iemand van de bank tegen te komen, want hij had gewoon maar drie weken binnenlands verlof. De verbroken verlovings, die eigenlijk het gevolg was van de strikte regels van de bank dat een jonge man een bepaald salaris moest verdienen voor hij kon trouwen.....

En dat zou naar Jans idee nog zeven à acht jaar kunnen duren, met de huidige malaise. De verbroken verlovings werd een hele verlovings, want Jan had drie jaar in Djedda gezeten en die jaren telden dubbel vanwege het moordende klimaat. Hij zou per 1 September overgeplaatst worden naar Bombay, dat hij al kende.